

VÉRTES LÁSZLÓ

JÓKAI MÓR BETEGSÉGEI ÉS HALÁLA

Örökre távozásának 100. évfordulóján

Ásvay Jókay József hites ügyvéd és Pulay Mária fia, Móricz 1825. február 18-án született Rév-Komáromban.

Ásvay Jókai Mór bölcséleti doktor, a Szent István rend lovagja, a Magyar Tudományos Akadémia igazgató tanácsa és a Kisfaludy Társaság tagja, a Petőfi Társaság elnöke 1904. május 5-én Budapesten meghalt.

Szeretett édesanyám nővére, Gádoros Aranka keresztanyám a magyar nyelv és irodalom tanára volt. Tőle hallottam először, kedves írójáról, Jókai Mórról és legnagyobbnak tartott költőjéről, Arany Jánosról. Sokszor és sokat tanított róluk, én pedig boldogan „nöttem fel” csodálatos műveiken.

Jókai Mórról írni, reá emlékezni kedves erkölcsi kötelesség és hatalmas megtiszteltetés. Nemcsak mint író fűz magához, hanem a Balaton, Balatonfüred szeretete (2 éves koromtól töltöm ott szabadidőm), a színház (12 éven át gyermekszínész voltam). És még valaki: Lebstück Mária, Kossuth Lajos honvédje, aki utolsó éveiben itt lakott Újpesten, és családtagjaim sírja közelében van eltemetve. Jókai Mór megtisztelően írt róla: „A női honvéddhadnagy”.

Jókai Mór egészségéről, betegségeiről is találhatunk adatokat Szinnyi József¹ munkájában:

„A kis Móriczban korán jelentkezett az erős képzelet. Ennek tulajdonítható beteges félénksége, mely egyebek között abban nyilvánult, hogy rettegett a nagyszakállú zsidóktól, a kutyáktól és különösen attól, hogy élve eltemetik. Szülei nem eresztették el a háztól, pajtásai nem igen voltak, magában bizarr játékokkal szeretett mulatni. ... 1837-ben hazatértekor halálos betegen találta szeretett atyját és még azon évben el is veszítette. A fájdalom ágyba döntötte a gyermekifjút és méltán féltették életét. Hálával emlékszik a költő 'áldott jó Eszter nényére', aki őt ápolta, mert ennek az ápolásnak köszöni, hogy életben maradt. ... Erős és gyakori mellfájás kínozza, meg volt róla győződve, hogy tüdővészben van. ... Levegőváltásra lévén szükség, anyja Kecskemétre küldte jogot tanulni. ... Mellbaja teljesen megszűnt, szervezete megerősödött.”

További részlet: „Volt súlyos beteg is, vért hányt, de ő ebben az állapotban is írt. Egyébiránt egészséges szervezete van; tornázik, kitűnően lő és vív. Két párbaja volt, mint szerkesztőnek: az egyik kardra ment Bulyovszky Gyulával, a másik pisztolyra Pulszky

Ferenczcel; amaz az ellenfél megsebesülésével, emez minden baj nélkül végződött.” A jeles orvostörténész, Puder Sándor², aki sokat foglalkozott neves tudósok, művészek betegségeivel, említi Jókai Mórt, akinek: „atyja valószínűleg tüdővészben halt meg. Jókai Mórt a kollégiumban vérszegénység, lesóványodás, mellkasi fájdalmak bántották. Majd kecskeméti jogászokdása alatt panaszmentessé válik, megerősödik. Harminchárom éves, amikor tüdővérzés lepi meg. Házi orvosa azt mondja, gyógyszerre nincs szüksége, ellenben utazzék el. Jókai ezután Erdélyben tizennégy napon át lovagol, naponta 5-6 órát nyeregben ül, este meg táncol. Később úgy emlékszik meg erről a gyógyirányú lovagló útról, mint a tüdővérzés gyökeres kúrájáról. Amint írja legalábbis neki használt. Nyolcvan éves korában halt meg. Írói munkásságának mérete ugyancsak igénybe vette gümőkóros szervezetét, illetve idegrendszerét és fizikumát!

Boncolása súlyos, részben hegesedő, kiterjedt tüdőbajt állapított meg. Regényeiben nem egy helyen foglalkozik a tüdővésszel (Kárpáti Zoltán) s azt példázza, hogy erős akarattal a betegséget le lehet küzdeni.”

Végh Ferenc³ szinte ismeretlen eseményről írt: Jókai Mór 1891-beni szájműtétjéről. Kiemeljük a Rákóczy fia regény első közlésével kapcsolatos sorokat: „1891. április 26-án azonban váratlanul megszakadtak a folytatások, s május 10-ig, tehát két héten keresztül a Nemzet olvasói nem találkozhattak szeretett írójuk” - a laphoz érkezett levelekből tükröződően nagy érdeklődéssel kísért és várt - regényének folytatásaival. A napilap szerkesztősége május 5-én a Hírek rovat élén arról tájékoztatta az olvasóközönséget, hogy „Jókai Mór pár hét óta beteg volt, melynek következtében a mai nap egy nagy szájpádlás operációnak kellett alávetnie magát, amit dr. Árkövy hajtott rajta végre kedvező sikerrel. Azonban egy ideig még tartózkodnia kell a huzamosabb beszéléstől.” Május 10-én azután a Nemzet ismét folytatja a regény közlését, de a Hírek közt, azok élén, a következő rövid beszámolót olvashatták az olvasók: „Jókai Mór, a »Nemzet« főszerkesztője, mint örömmel jelenthetjük, teljesen felépült súlyos betegségéből. Említettük ugyanis, hogy a költő felső szájpádlásán veszedelmes daganat támadt, melyet, ha idejekorán nem operálnak, végzetessé válhatott volna. A műtét oly pompásan sikerült, hogy a koszorús regényíró már elhagy-

hatta a szobát, s mint lapunk mai számából láthatják, munkakedve is visszatért, mert folytatja a Rákóczy fia c. regényt amely csak súlyos betegsége miatt maradt el olvasóink nagy sajnálatára ilyen sokáig."

Jókai Mór sok esztendőn át nyaralt Balatonfüreden, rokona, dr. Huray István fürdőorvos tanácsára. 1871-ben felépült füredi nyaralója, amely 1889-ig volt a tulajdonában. Itt írta Az arany ember című regényét. Később eladta a házat. Második feleségével, Nagy Bellával 1903-ban élete utolsó nyarát Siófokon töltötte a Braun-villában. Jókai Mór életének orvosi vonatkozásairól gondosan összeállított közleményt jelentetett meg nemzetközileg elismert orvostörténészünk, a Magyar Orvostörténelmi Társaság főtítkára, dr. Honti József 4. Érdemes több részletét kiemelünk. „Gyermekebetegségek közül a diphtheriát (torokgyík) említhetjük. Kora ifjúsága betegségeiről keveset tudunk. Ismeretes viszont, hogy 1837-ben elvesztette édesapját - Jókai ekkor 12 éves volt - a súlyos csapás következtében maga is megbetegedett, csak a gondos ápolás mentette meg az életnek." Ifjúkorának egészségi állapotára Jókai Mór később így emlékszik: „Abban az időben, hogy Pápán jártam iskolába, tele voltam hypochondriával. Örökös szúrást éreztem a mellemben, azt hittem tüdővészben vagyok, lopva a Tapolca partján a keserédes csucsor gyökereit szedtem, azokat rágcsáltam, tudva azt Diószegiből, hogy az a mellnek használ. Szegény anyámat el-elkeserítettem életről lemondó leveleimmel".

Kórelőzményének jelentősebb említésre méltó adata az 1850-es évek elején lezajlott súlyos tüdőbaja. Mint utolsó házi orvosának mondta, ekkor „lavoirszámra köpte a vért".

Váli Mari feljegyzéseiből ismerjük 1859. és 1866. évi erős vérhányását. Ebben az időben Kovács Sebestyén Endre dr. volt a Jókai család állandó orvosa és barátja, aki megismétlődő tüdővérzésesei idején az író kezelt. Eötvös Károly szerint használt Füred Jókai egészségének, mert az író meghízott, múltak és nem tértek vissza „mellvérzése" sem. Hogy ez a tüdőbaj milyen nyomot hagyott szervezetében, arra idézzük házi orvosának, Stricker Mór dr.-nak szavait, aki az író halála előtti napokban ezeket jegyezte fel:

„Betegről azon kórelőzményi adatot nyervén, hogy 43 évvel ezelőtt súlyos tüdőbajban és vérköpésben, más alkalommal mellhártyagyulladásban szenvedett, a fent említett bal oldali tompulatot akkori bajával összefüggőnek kellett tartanunk".

Dr. Honti József cikkéből folytatjuk: „Életének utolsó éveiben keveset volt beteg. Stricker dr. - aki 4 évig volt házi orvos - erről így ír: „Életének utolsó éveiben ágyban fekvő beteg nem volt soha, kivéve halálos betegségét". Máshol pedig ekként nyilatkozik: „Csekély hörg- és bélhurutot kivéve, sohasem volt beteg..." Étkezésében egyáltalán nem volt tekintettel öreg korára, a magyar konyha legnehezebb ételeit kedvelte. „...élete végéig hű maradt a töltöttkáposztához és a disznókörmös bableveshez, legfeljebb a Henessy-konyakról mondott le" - írja a házi orvos. Néhány perccel halála előtt is még jókedvűen diskurált, és amikor Stricker dr. tejjel kínálta, elpusztíthatatlan humorral mondotta: "írjon a receptjére inkább bablevest disznókörmömmel".

Kedves epizódot jegyzett fel Stricker dr. az öregúról: „Haragudni is csak akkor láttam, midőn feleségét érte valami megbántás és bámulattal láttam, egy ilyen alkalomból a galamblelkű, 77 éves Jókai fegyveres elégtételt akart venni a sérelemért. Felesége azonban valahogyan tudomást szerzett a dologról és még ő is, - aki nagy hatással volt Jókaira - csak hosszasan könyörgéssel tudta visszatartani a költőkirályt ettől a lépéstől".

A 80. életéve felé közeledő mestert egy külföldi hajszás utazása után elérte a vég. Jókaiék Nizzából

Jókai síremléke

hazautaztukban Fiuméba érkeztek, azonban nem tudták folytatni az utat, mert egy vasúti sztrájk miatt több napot kellett vesztegelniük a városban. A mester az egész úton látszólag kitűnő hangulatban volt. 1904. április 25-én hazaérkezett, délben jóízűen megebédelt, későbben kikocsizott, hazajövet környezetével jókedvűen beszélgetett és visszavonult. Rövid idő múlva szobájából kiáltásokat hallottak, zavart eszméllettel, nyugtalanul, földön ülve találták. Házi orvosát Stricker Mór dr.-t és Korányi Frigyes egyetemi tanárt azzal hívták, hogy Jókait gutaütés érte. A konzilium során azonban apoplexia (agyvérzés) tüneteit nem találták. Influenzát, majd tüdőgyulladást, és néhány nap múlva ezek gyógyulása után, mellhártyagyulladást diagnosztizáltak. Állapota egy-két nap múlva lényegesen javult, láza megszűnt, kedélye jó volt, április 30-án már az „Adria” gyűlésre akart elmenni. Chinin, camphor, folyékony diéta, somatose, szamorodni bor és cognac kezelést kapott. Május 3-án hirtelen collapsusba (ájulás) került, és átmenetileg tüdőödéma (tüdővizenyő) tünetei jelentkeztek. Ettől kezdve Stricker dr. nem hagyta el a házat, és Korányi tanár is naponta kétszer meglátogatta. Május 4-e óta az újságok vezető helyen, a legapróbb részletekkel számoltak be állapotának, szinte óráról órára történő változásáról, az egész ország figyelemmel kísérte sorsát. Nagy Bella írja emlékiratában: „A Hegyaljáról eláraztották levelekkel, nem kellene-e Jókainak tokaji bor, mert ha kell, küldenek. Némelyek nem is kérdezték, hanem rögtön küldték is a bort”. A király és a miniszterelnök naponta kért jelentést. Halála napján május 5-én délelőtt is - miután tüdőgyulladása lezajlott - közérzete annyira javult, hogy felkelésének ideje után érdeklődött, és ezt mondta: „Nagy koncepciók járnak a fejekben és szeretnék már dolgozni”. A lőcsei fehér asszony című regényét akarta dramatizálni, ennek tervei jártak a fejében. Felesége szeretetteljes ápolásban részesítette, hozzá szóltak utolsó szavai is: „Nem szeretek én senkit és semmit, csak téged”. A délután és este folyamán fokozatosan keringési elégtelenség tünetei jelentkeztek, és este 9 óra 20 perckor Jókai Mór szívbénulás következtében elhunyt.

Jókai Mór időskori betegségéről, a kórlényegről Eötvös Károly írt. (*Jókai utolsó betegségei, Jókai meghalt*) Mindmáig érvényesen, helyes leírást ad (az orvostudomány-nak is!) az aggkori elmeöngyöngülésről.

Jókai Mór bebalzsamozását a nagy tudású orvos, dr. Hollós József végezte, aki az egyik legnagyobb kórboncnok, dr. Pertik József tanítványa, munkatársa volt.

Jókai Mórt Budapesten, a Nemzeti Múzeumban ravatalozták fel. Ott, ahol 10 évvel korábban, 1894-ben Kossuth Lajost, akitől akkor ő búcsúzott. Az Operaház zenekara Erkel Ferenc Gyászindulóját játszotta. A Kerepesi úti temetőben helyezték végső nyugalomra. A síremlék építészeti munkáit Lechner Ödön, az oszlopok közötti magyaros motívumokat Füredi Richard tervei szerint készítették.

Végül néhány megkapóan ragyogó idézet, előbb Jókai Mórtól: „Azért, hogy egy nyavalyától megszabaduljunk, készek vagyunk a tengerekig s a tengeren túl is elutazni. De azért, hogy az egészségünket megtartsuk, sajnálunk egy délutáni sétát. A betegségünkre nem sajnálunk százakat és ezreket költeni, de az egészségünkért sajnáljuk a rézfillért!”

Halála után, 1904. május 18-án közli a Budapesti Napló Jókai Mór a szegény sorsúakat gyógyító tüdőbeteg szanatórium érdekében írt sorait: „Emberirtő vész fenyegeti nemzetünket, az egyre elhatalmasodó tüdővész (...) az egész társadalomnak föl kell buzdulni a vész sikerteljes leküzdésére, amely már a

Jókai utolsó lakása Budapesten

jövő nemzedéket is fenyegeti továbbterjedésével. (...) Istennek tetsző lesz e hadjáratunk, hol angyalok küzdenek démonok ellen. Az ember, ki a halál ellen küzd, isteni munkát végez. A hazaszeretet és a népszerűtet ikertestvérek: aki a népet megtartja, a hazát tartja meg. Minden áldozat az égbe száll föl. Ne késsünk vele!"

Az egyetemes magyar irodalom jelenkori óriása, Sütő András⁵ írja: „...Őt mindaddig olvasni fogják, míg magyar olvasó akad a világon. Nyelvi ereje, bübája, gazdagsága: felülmúlhatatlan. Ezt senki más nem tudja benne becsülni, csak mi, magyarok. Nyelvünk csodája köt hozzá. Ez halhatatlanságának titka. Ahogy kimosdat bennünket a nyelvi elhanyagoltságból! Amiként a nyelvi ruházkodás dolgában - mint mesebeli csodatevő - újjávarázsol bennünket. Ősi szavaink, közmondásaink, jelzőink, ígéink, nyelvi fordulataink, metaforáink, árnyalataink Krőzusa: Jókai. Ami örök és színehagyatlan Jókai örökségében: Anyanyelvünk Csodaországáa."

Szívemben a magyar írók körében Jókai Mór mellett Mikszáth Kálmán áll. Ő írta Jókai Mór élete és kora című művében, hogy: a temetésen a sír mellett az utolsó szónok a szülővárosból, Komáromból érkezett, „egy láda komáromi földet is hozott magával, amit a sírba lebocsátott. Aztán ráhányták a földet és egy kis púp keletkezett azon a helyen. Egy hegycsúcs ellenben eltűnt egy másik helyen."

¹ Szinyeyi József: Magyar írók élete és munkái V. kötet. Budapest, 1897. 538. oldal

² Puder Sándor: Zseniális tüdőbetegek. Orvosok Lapja, 1947. 3. 878.

³ Végh Ferenc: Jókai Mór szájműtétje 1891-ben. Orvostörténeti Közlemények, 1978. 86. kötet 129. oldal

⁴ Honti József: Jókai Mór egészsége és halála. Orvosi Hetilap, 1976. 117. 1587.

⁵ Sütő András: Sikaszói fenyőforgácsok. Budapest, 1987. Jókai örökségéről. 118. oldal.

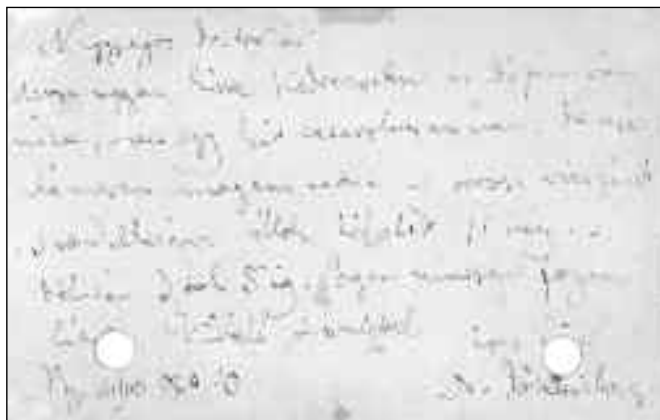
FELHÍVÁS

2004 júliusában emlékkiállítás nyílik Protiwinsky Ferenc (1884-1947) füredi festőművész születésének 120. évfordulóján.

Tisztelettel kérünk mindenkit, akinek tudomása van Protiwinsky festményről, vagy bármilyen egyéb relikviáról (levél, fénykép, újság, személyes tárgy stb.) azt jelezze szerkesztőségünkben. Fáradásukat előre is köszönjük!

ELEK MIKLÓS

JÓKAI MÓR NÉVJEGYE

A képen látható névjegy Lipták Gábor (1912-1985) író hagyatékából került a Városi Helytörténeti Gyűjtemény tulajdonába. Jókai nevén kívül szerepel rajta doktori címe, foglalkozása és utolsó budapesti lakása. A névjegy két helyen ki van lyukasztva, vélhetően lefűzhetőség céljából.

A névjegy hátlapján Jókai kézzel írt sorai olvashatók:

Nagyságos doctor úr
Most ugyan kissé kedvezőtlen az időpont rám nézve, mert egy kis catarrhusom* van, de azért alá merem magam vetni az orvosi vizsgának** s rendelkezésére állok délelőtt 11 óráig, s délután 3 to 5 ig. Igen szívesen fogom látni.

Kiváló tisztelettel

igaz híve
Dr. Jókai Móricz

Bp 1900 oct 10

* gyulladós folyamat, „nátha"

** a vizsgálat korabeli elnevezése

A címzett személye ismeretlen. Az udvarias fogalmazás, a hivatalos névalírás arra enged következtetni, hogy talán Jókait első ízben vizsgáló orvostól van szó. Házi orvosa egyébként is tudott volna jelzett betegségről. Felmerülhet, hogy az alig egy éve kötött második házassága miatt (felesége zsidó származása és a nagy korkülönbség) indított támadások kivédése és a jövőbeni nyugalom érdekében vetette alá magát egy vizsgálatnak. (Ezúton köszönöm meg dr. Vértes László szíves segítségét.)